

AGNIESZKA FITTA-SPELINA

dr inż. arch.

Absolwentka Studiów Doktoranckich Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej

JW-Proinvest Biuro Projektowe

e-mail: agnieszka.fitta@gmail.com

JAROSŁAW. UWAGI O HISTORII ROZWOJU PRZESTRZENNEGO MIASTA (X–XV WIEK)

JAROSŁAW. COMMENTS ABOUT THE HISTORY OF SPATIAL DEVELOPMENT OF THE TOWN (10TH–15TH CENTURY)

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł przedstawia miasto Jarosław w okresie średniowiecza: zarówno wczesnego (okres przedlokacyjny), jak i dojrzałego (miasto lokacyjne z 1375 r. i lata późniejsze). Autorka analizuje osady przedlokacyjne oraz układ urbanistyczny miasta lokacyjnego, nawiązujący do ortogonalnych założeń szachownicowych. Opisuje również występujące w mieście odchylenia od regularności, wielkość założenia i bloków zabudowy, a także przemiany, które nastąpiły w okresie dojrzałego średniowiecza.

Artykuł został oparty na fragmencie pracy doktorskiej autorki pt. „Jarosław do końca okresu staropolskiego Zagadnienia urbanistyczno-architektoniczne”.

Słowa kluczowe: Jarosław, rozwój przestrzenny, średniowiecze, układ urbanistyczny

ABSTRACT

This paper presents the town of Jarosław during the Middle Ages: both early (before the location) and late (1375 and later). The author analyzes pre-location sediments and urban layout of the locality, referring to the orthogonal chess board. It also discusses the derogations from the regularity, the size of the premise and building blocks in the city, as well as the changes that took place during the late Middle Ages.

This article is based on a fragment of doctoral thesis titled “Jarosław to the end of the Old Polish Period. Architectural and Urban Issues”.

Key words: Jarosław, Middle Ages, spatial development, urban layout

1. WSTĘP

Jarosław położony jest w dolinie Sanu, na pograniczu dwóch krain geograficznych: Doliny Dolnego Sanu i Podgórze Rzeszowskiego, a także na skrzyżowaniu szlaków handlowych: bałtycko-czarnomorskiego i ze Śląska na Ruś. Rzeka San dzieli okolicę na dwie różne części: południowo-zachodnią, pagórkowatą, zbudowaną z urodzajnych glin lessowych i północno-wschodnią, nizinną, piaszczystą. Miasto obecnie liczy niespełna 40 tysięcy mieszkańców,

jest siedzibą władz powiatu ziemskiego i ósmym pod względem wielkości miastem województwa podkarpackiego.

Początki osadnictwa w tym rejonie sięgają młodszej epoki kamiennej (neolitu – 5800-2400 p.n.e)¹, zaś około 100 roku n.e. na ziemi jarosławskiej zaznaczyły się wpływy kultury lateńskiej i rzymskiej,

¹ S. Czopek, 1999, *Pradzieje Polski południowo-wschodniej*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 14.

co świadczy o fakcie, iż już wówczas wiodły tędy trakty handlowe.

Dzięki dogodnemu położeniu, Jarosław po-
szycić się może bogatą i barwną historią miasta
kupieckiego, której pozostałością są cenne zabytki
z wyraźnymi wpływami włoskiego renesansu i ba-
roku, a w późniejszych wiekach – również wielu
kultur i religii. W mieście doskonale zachował się
również średniowieczny układ urbanistyczny oraz
trzykondygnacyjne podziemia, drążone w lessowym
wzgórzu, na którym położone jest stare miasto.

Niniejszy artykuł opisuje rozwój przestrzenny
miasta w okresie średniowiecza, przyjmując ramy
czasowe X-XV wieku (981-1492): od początków
osady jarosławskiej i jej przemian w okresie przedlo-
kacyjnym, przez miasto lokacyjne z 1375 roku, po
rozwój ośrodka w okresie dojrzałego średniowiecza.

2. OKRES WCZESNOŚREDNIOWIECZNY

Pierwsze datowane wydarzenia polityczne to zaję-
cie tych ziem w 981 roku przez Włodzimierza Wiel-
kiego, księcia ruskiego. Według świadectwa Kroni-
karza Nestora zawartego w *Powieści minionych lat:
wyprawia się wielki Książę Włodzimierz „na Lachy”
i zajmuje tam grody: Przemyśl, Czerwień i inne*, w
tym prawdopodobnie Jarosław².

Następnie w roku 1018 ziemie te zostały zaję-
te przez Bolesława Chrobrego, a w roku 1031 przez
księcia kijowskiego Jarosława Mądrego (1019-
1054). Według tradycji to właśnie on w 1031 roku
założył miasto na wzgórzu św. Mikołaja i nazwał je
swoim imieniem³. Brak jest jednak źródeł historycz-
nych potwierdzających ten fakt. Można jednak przy-
jąć, że faktycznie gród został założony w pierwszej
połowie XI wieku i wziął swoją nazwę od imienia
księcia. Pierwsze wzmianki o Jarosławiu pochodzą
jednak dopiero z 1152 roku i są to zapiski w *Kronice
Halicko-Wołyńskiej*, autorstwa anonimowego auto-
ra, które określają miasto jako gród warowny, nale-
żący do księcia halicko-włodzimierskiego⁴.

2.1 Pierwsza lokacja (?)

Prawdopodobnie pierwsza lokacja miasta miała
miejsce w 1323 roku. Bardzo możliwe, że była ona
przeprowadzona już według prawa magdeburskie-
go. Wśród badaczy tezę tę popierają między innymi

² J. Kus, 1995, *Przywilej lokacyjny miasta Jarosławia z 1375 roku*, Wyd. Muzeum w Jarosławiu, Jarosław, s.6.

³ M. Orłowicz, 1921, *Jarosław – jego przeszłość i zabytki*, Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów – Warszawa, s. 15.

⁴ J. Kus, 1995, *Przywilej lokacyjny miasta Jarosławia z 1375 roku*, op. cit., s.5..

Maria Borowiejska-Birkenmajerowa oraz Jan Mal-
czewski⁵. Nie przetrwały jednak żadne dokumen-
ty potwierdzające ten fakt. Niemniej, za powyższą
hipotezą przemawia fakt, że w latach 1321 i 1370
w źródłach pojawia się wójt jarosławski Michno⁶, a
funkcja wójta zaś nierozdzielnie wiązała się z pra-
wem niemieckim. Dodatkowo, w zachowanym ak-
cie z 1375 roku możemy przeczytać: *miasto nasze
zwane Jarosław z miejsca, gdzie niegdyś położone
i lokowane było⁷, co sugeruje, iż lokacja Opolczy-
ka była drugą w historii. W akcie jest mowa jest tak-
że o łąkach, które z dawna do wójtostwa należały.
Również w dokumencie z 1615 roku, w którym Anna
Ostrogska przeznaczyła pod budowę klasztoru teren
przy kościele św. Mikołaja, przy którym niegdyś fara
i miasto było wybudowane⁸, występuje słowo „mia-
sto”, sugerując wcześniejszą lokację w tym miejscu.*

2.2 Gród jarosławski

Wzgórze św. Mikołaja, na którym ulokowa-
no gród, dzięki wysokiej na 30m skarpie, było od
południa, wschodu i północy z natury niedostęp-
ne, co zapewniało naturalną obronność. Powierz-
chnia wzgórza to około 5-6 hektarów. Roztaczał się z
niego widok na nizinne obszary, leżące na prawym,
wschodnim brzegu Sanu. Widok ten zapewniał kon-
trolę nad okolicą – można więc wnioskować, że
mieszkańcy grodu obawiali się ataku głównie ze
strony wschodniej⁹.

Ze względu na wzniesienie w XVII wieku opac-
twa Benedyktynów, na terenie grodu badania daw-
nej osady są zdecydowanie utrudnione, zaś zacho-
wane stanowiska badawcze są w złym stanie ze
względu na ciągłą eksploatację wzgórza. Rów-
nież źródła pisane dotyczące okresu przedloka-
cyjnego są stosunkowo ubogie. Istnieje hipoteza –
niepotwierdzona badaniami archeologicznymi, że
na terenie wzgórza istniał drewniany zamek¹⁰.

Dogodne i malownicze położenie – na skrzyżo-
waniu szlaków handlowych, na styku dwóch krain

⁵ Za: M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1955, *Jarosław*, ze-
szyt 24 z serii *Elementy urbanistyki polskiej*, Instytut Urba-
nistyki i Architektury, Warszawa, s. 5. J. Malczewski,
2006, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.*,
Wyd. PWSW, Rzeszów, s. 93.

⁶ J. Kus, 1995, *Przywilej lokacyjny miasta Jarosławia z 1375 roku*, op. cit., s. 8.

⁷ *Ibidem*, s. 31.

⁸ A. Wondaś, 1947, *Lechickie Jarosławia początki*, w: *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, Tom I/1945-1947, Wyd. Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia, Jarosław, s. 15.

⁹ *Ibidem*, s. 17.

¹⁰ A. Socha, M. Gosztyła, *Przemiany przestrzenne oraz architektoniczne wzgórza św. Mikołaja w Jarosławiu*, *Wiadomości konserwatorskie* nr 29/2011, Warszawa, s. 46.

geograficznych o silnie zróżnicowanym krajobrazie oraz nad rzeką – sprawiało, że gród stopniowo rozwijał się i zyskiwał na znaczeniu. Ukoronowaniem tego rozwoju było przekształcenie w miasto.

W połowie XIV wieku Jarosław stanowił obronną osadę zlokalizowaną się na wzgórzu św. Mikołaja¹¹, z powstałym wokół osadnictwem podgrodziowym i targowym oraz pierwszym, drewnianym parafialnym kościołem pod wezwaniem św. Mikołaja¹². Od pierwszej ćwierci XIV wieku nad rzeką rozwijała się również osada targowa, służąca grodowi – już wówczas ważny punkt etapowy na drodze handlowej wiodącej znad Bałtyku do Morza Czarnego. Możliwe, że teren wzgórza okazał się niewystarczająco rozległy i hamował rozwój miasta, stąd konieczna była druga lokacja i przeniesienie ośrodka na dogodniejszy teren – tam, gdzie rozwijała się osada targowa, zajmująca obszerny teren nadbrzeżnego wzniesienia.

3. MIASTO LOKACYJNE

W roku 1372, w wyniku koneksji z ówczesnym władcą Polski, Ludwikiem Andegaweńskim, wielkorządcą Rusi Czerwonej został Władysław Opolczyk. Książę – we własnym interesie – dbał o rozwój tych ziem. Lokował miasta i hojnie nadawał ziemie sprowadzając osadników ze Śląska, którzy popierali go w rządach nad miejscową ludnością.

W grudniu 1373 roku Władysław Opolczyk gościł w Jarosławiu, a w dwa lata później, 7 grudnia, wydał we Lwowie przywilej lokacyjny, powtórnie nadając miastu Jarosław prawo magdeburskie¹³.

W wyniku lokacji nastąpiła translacja osady na inne miejsce – została ona przeniesiona na teren obecnej Starówki, doprowadzając do zmiany układu przestrzennego, gospodarczego i społecznego oraz stwarzając podstawy dalszego rozwoju miasta.

3.1 Układ urbanistyczny

Nowopowstające miasto w swoich założeniach nawiązywało do układu szachownicowego¹⁴ – zde-

finiowanego modelu miasta, powstałego w oparciu o określony schemat i dążącego do geometryzacji. Układy szachownicowe to regularne założenia o ortogonalnej siatce ulic krzyżujących się pod kątem prostym, zwykle posiadały centralnie umieszczony, kwadratowy rynek i prostokątne bloki zabudowy. Typ ten należy do grupy układów ortogonalnych -rynkowych, charakterystycznych dla ośrodków powstałych w dojrzałym średniowieczu w Polsce. Wyróżnia się wśród nich układy proste (w tym między innymi dziewięciopole, turbinowe, jednoosiowe) i złożone¹⁵.

W przypadku Jarosławia układ szachownicowy dostosowano do ukształtowania terenu, istniejącej zabudowy i dawnych szlaków komunikacyjnych. Starano się uwzględniać relikty przedlokacyjne i warunki geomorfologiczne odstępując częściowo od regularności.

Obszar Jarosławia ograniczony był zboczami wzniesienia, na którym go ulokowano. Najprawdopodobniej jednak nie zajmował całego dostępnego obszaru, który z kolei można przyjąć za zasięg miasta z czasów Spytka II Jarosławskiego¹⁶. Maria Borowiejska-Birkenmajerowa ogranicza wielkość lokacyjnego miasta następującymi współczesnymi ulicami: Ordynacką, Jezuicką, Tatarską, Franciszkańską, Ormiańską, Wąską raz uliczką znajdującą się na tyłach nieistniejącej dziś kolegiaty pw. Wszystkich Świętych¹⁷. Również Jan Malczewski uważa, że zasięg terytorialny miasta lokacyjnego był mniejszy od tego znanego nam z czasów Spytka, który obejmował całe wzgórze i przychyła się do granic wyznaczonych przez Marię Borowiejską-Birkenmajerową¹⁸. Obejmują one powierzchnię 9-10 ha¹⁹.

Centralnie usytuowany rynek o wymiarach ca. 100 x 100 m (Jan Malczewski podaje wymiary 94,2 x 94,2 m)²⁰ prawdopodobnie opierał się na regularnych, ortogonalnych założeniach dziewięciopole, w

rzyszenia Miłośników Jarosławia i Muzeum w Jarosławiu, Jarosław, s. 30.

¹⁵ D. Kuśnierz-Krupa, 2014, *Fundacje miejskie benedyktynów tyńskich w Małopolsce Południowej w okresie średniowiecza*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 37-40.

¹⁶ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, *Dzieje Jarosławia od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, w: *Jarosław. Studium historyczno-urbanistyczne opracowane na zlecenie Urzędu Miejskiego w Jarosławiu*, Pracownia Konserwacji Zabytków – oddział w Rzeszowie, Jarosław, s. 76.

¹⁷ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, *Jarosław – główne przemiany urbanistyczne (do końca wieku XV)*, *op. cit.*, s. 31.

¹⁸ J. Malczewski, 2006, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.*, *op. cit.*, s. 116.

¹⁹ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, *Dzieje Jarosławia od czasów najdawniejszych do XVIII wieku*, *op. cit.*, s. 81.

²⁰ *Ibidem*, s. 249.

¹¹ A. Kunysz, Jarosław w pradziejach i wczesnym średniowieczu, w: *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, Tom II/1961, Wyd. Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia, Jarosław, s. 21.

¹² J. Hołub, 1999, *Dawne Opactwo PP. Benedyktynek*, Ośrodek Kultury i Formacji Chrześcijańskiej, Jarosław, s. 9.

¹³ J. Kus, 1995, *Przywilej lokacyjny miasta Jarosławia z 1375 roku*, *op. cit.*, s. 5.

¹⁴ J. Malczewski, 2006, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.*, *op. cit.*, s. 116, M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, *Jarosław – główne przemiany urbanistyczne (do końca wieku XV)*, w: *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, Tom IX/1972-1976, Wyd. Stowa-

których z każdego narożnika wychodziły po dwie ulice. Przykładami takich miast są między innymi Trzebnica, Skawina i Strzelin²¹, a na Podkarpaciu między innymi Jasło, Osiek i Dukla²².

W Jarosławiu miały jednak miejsce znaczne odstępstwa od regularności:

- przesunięcie jednej z ulic wychodzących z północnego narożnika – która została wyprowadzona w 1/3 długości pierzei północno-wschodniej (dzisiejsza ul. Kasztelańska); może być ona śladem istniejącej drogi przedlokacyjnej, która wiodła do osady handlowej albo hipotetycznego zamku wielkorządcy²³ (Jan Malczewski określa go mianem zamku Władysława Opolczyka)²⁴, znajdującego się na tzw. „Grodzisku” (nazwa używana była już od XVI wieku, co również sugeruje istnienie w tym miejscu osady; dziś miejsce to nosi nazwę Mały Rynek)²⁵; był to najwyższy punkt wzniesienia²⁶, co przemawia na korzyść tezy o zamku;

- lejkowate rozszerzenie ul. Sobieskiego, która wychodzi z rynku przekątniowo (podobnie jak ul. Grodzka w Krakowie); prawdopodobnie jest również relikwitem przedlokacyjnej drogi – wiodącej do zamku, ku przeprawie na Sanie²⁷ (trakt dalekiego zasięgu w kierunku wschodnim), lub do jakiegoś organizmu osadniczego, na miejscu którego później powstał zamek Tarnowskich i Kostków²⁸; ze wschodniego narożnika oprócz ulicy Sobieskiego wychodzą dodatkowo dwie ulice – Ordynacka i Wąska, w efekcie istnieją trzy drogi zamiast typowych dwóch;
- wytyczenie tylko jednej ulicy w narożniku zachodnim – Grodzkiej²⁹; ul. Trybunalska,

stanowiąca obecnie drugą drogę narożnikową, powstała dopiero po pożarze miasta w XVII wieku;

- lokalizacja kościoła parafialnego w działce przyrynkowej w pierzei południowo-zachodniej (zamiast w bloku przekątniowym), co sugeruje możliwość, że już wcześniej istniała tam budowla sakralna – jej obecność przy ważnym trakcie handlowym wydaje się być prawdopodobna³⁰; możliwe również, że zaważył również czynnik obronny (murowany kościół wzmacniający obronę miasta przy szlaku wschód-zachód)³¹.

Rynek w praktycznie niezmienionym kształcie zachował się do dziś, plan katastralny z 1878 roku i współczesne mapy geodezyjne pokrywają się w tej okolicy praktycznie w stu procentach. Autorka wysuwa jednak hipotezę, iż pierwotnie południowo-zachodnia pierzeja rynku była zlokalizowana bliżej ratusza – tak, by kościół pw. Wszystkich Świętych nie znajdował się częściowo na płycie rynku, tylko w całości w pierzei przyrynkowej. Na planie miasta z 1704 roku widać w tej pierzei podcienia – możliwe jest, że zostały one później usunięte, co z kolei spowodowało „cofnięcie się” linii elewacji.

3.2. Bloki zabudowy i działki siedliskowe

Rozmierzający miasto średniowieczne mierniczo nie używali współczesnego systemu metrycznego – stosowali podział na sznury, pręty, łokcie i stopy, opierający się na przeciętnych wymiarach ludzkich. Stopa liczyła około 30 cm, łokieć – 60. Sznur, będący podstawowym modułem siatki mierniczej, zwykle liczył około 44-45 m; dzielił się na 10 prętów, 75 łokci i 150 stóp³².

Bloki zabudowy przyrynkowej w Jarosławiu nawiązywały w proporcji do kwadratu, widoczne są jednak odchylenia w pierzejach północno-wschodniej i południowo-wschodniej³³. Ich głębokość wynosiła około 60 metrów (1,25 sznura liczącego 47,1 m, co daje 13 prętów – za Janem Malczewskim³⁴). W przypadku pierzei północno-wschodniej było to nieco mniej (co pozwala domniemywać istnienie jakiegoś obiektu na tyłach bloku – Maria

²¹ W przypadku Strzelina również mamy do czynienia z pewnymi odstępstwami od regularności ze względu na przedlokacyjną osadę handlową, za: T. Wróbel, 1971, *Zarys historii budowy miast*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 177.

²² D. Kuśnierz-Krupa, 2013, *Jaśliska w średniowieczu na tle miast dawnego powiatu bieckiego*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 46.

²³ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – główne przemiany urbanistyczne (do końca wieku XV), *op. cit.*, 31, *Idem*, 1977, Dzieje Jarosławia od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku, *op. cit.*, s. 65.

²⁴ J. Malczewski, 2006, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.*, *op. cit.*, s. 116.

²⁵ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – główne przemiany urbanistyczne (do końca wieku XV), *op. cit.*, s. 26.

²⁶ J. Malczewski, 2006, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.*, *op. cit.*, s. 86.

²⁷ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – główne przemiany urbanistyczne (do końca wieku XV), *op. cit.*, s. 31.

²⁸ *Ibidem*, s. 78.

²⁹ J. Malczewski, 2006, *Miasta między Wisłoką a Sanem do*

początku XVI w., *op. cit.*, s. 117.

³⁰ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, Dzieje Jarosławia od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku, *op. cit.*, s. 78.

³¹ *Ibidem*, s. 31.

³² M. Książek, 1996, *Zarys budowy miast średniowiecznych w Polsce do końca XV wieku*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 70.

³³ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, Dzieje Jarosławia od czasów najdawniejszych do XVIII wieku, *op. cit.*, s. 79.

³⁴ J. Malczewski, 2006, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.*, *op. cit.*, s. 263.

Borowiejska-Birkenmajerowa sugeruje zamek³⁵), w przypadku południowo-wschodniej – znacznie więcej (około 80 m – ponad 1,75 sznura równego 17 prętom, choć możliwe, że działki zostały wydłużone w późniejszych wiekach).

Szerokość działek przyrynkowych obecnie jest bardzo zróżnicowana (od 7 do 17m), jest to wynik zarówno zmiany działek z kuryjnych na półkuryjne, jak i wtórnych podziałów. Można jednak przyjąć, iż działki miasta lokacyjnego miały pierwotną szerokość 0,25 – 0,375 sznura użytego do rozmierzenia miasta (2,5 – 3,75 pręta), tj. od 11,7 do 17,7 m według sznura chełmińskiego³⁶ i 11,25-16,85 według sznura krakowskiego. W zaokrągleniu, ze względu na brak dokładności średniowiecznych pomiarów, oznacza to 11-17m. Obecnie działki mieszczące się na terenie Starego Miasta mają 8-16 metrów szerokości o 23-46 metrów głębokości.

3.3. Umocnienia obronne

W pierwszym okresie po lokacji (a także w okresie przedlokacyjnym, bądź po pierwszej lokacji z 1323 roku) Jarosław broniony był zapewne tradycyjnym systemem obwarowań drewniano-ziemnych³⁷.

Mimo, iż w źródłach nie umieszczono informacji na temat umocnień obronnych miasta lokacyjnego, należy przyjąć, iż takowe były, gdyż ich istnienie było konieczne do uzyskania praw miejskich. Miasto musiało być zamykane na noc – a co za tym idzie, otoczone murami z zamykanymi bramami.

Dodatkowo, w drugiej połowie XIV wieku był to teren pogranicza, szczególnie narażony na najeźdy obcych wojsk, miasto zaś stopniowo stawało się ważnym ośrodkiem handlowym – również z tych powodów nie mogło być pozbawione umocnień obronnych³⁸.

4. OKRES PÓŻNEGO ŚREDNIOWIECZA

W 1387 roku Jarosław został na stałe przyłączony do Polski przez królową Jadwigę i stał się własnością prywatną rodu Tarnowskich. Właściciele zabiegając o przywileje królewskie i dbając o rozwój handlu systematycznie przyczyniali się do rozwoju gospodarczego miasta. Najlepszym tego przykładem było uzyskanie w 1443 roku prawa składu, zabraniającego obcym kupcom handlu we wsiach sąsiadujących

z Jarosławem oraz stworzenie z miasta głównej komory celnej państwa³⁹.

W okresie późnego średniowiecza w Jarosławiu nastąpiły znaczne zmiany: powstał kościół farny na rynku – fundacji Spytka II, zbudowano ratusz, otoczono miasto murem obronnym z trzema bramami i kilkoma basztami oraz zbudowano nowy zamek⁴⁰. Rozwijały się wówczas także przedmieścia, a samo miasto stopniowo zyskiwało na znaczeniu, stając się ważnym ośrodkiem handlowym.

W 1462 roku na mapie miasta pojawił się kościół szpitalny pw. św. Ducha⁴¹, położony wówczas poza murami miasta. Lokalizacja ta była bezpośrednio związana z towarzyszącym kościołowi szpitalem – zapewniała odizolowanie chorych i co za tym idzie, bezpieczeństwo mieszkańców miasta.

4.1. Rozwój urbanistyczny miasta – przedmieścia

W okresie średniowiecza miasto posiadało rozległe przedmieścia, które nie posiadały umocnień obronnych. Najstarsze i najludniejsze było Przedmieście Leżajskie (Ruskie), usytuowane za Bramą Pelkińską (Sandomierską) na północ od miasta, u wylotu obecnej ulicy Spytka⁴².

Wzdłuż drogi prowadzącej do Przemyśla położone było przedmieście zwane Przygrodzie. W okolicy rozwidlenia traktów znajdował się drewniany kościół pw. św. Zofii z przyległym cmentarzem.

Przy trakcie na Kraków znajdowało się przedmieście Wola, zwane również Krakowskim⁴³. Na terenie Woli wzniesiono w 1462 roku murowaną kaplicę pw. św. Krzyża, wzmacniała ona obronę Bramy Krakowskiej.

Na zachód od miasta, poza terenami przedmieścia Wola, od 1421 roku zlokalizowany się kościół Najświętszej Maryi Panny, zwany „w polu”. Usytuowany był na niewielkim wzniesieniu poza murami miasta, stanowił dominujący element krajobrazu zachodniej części Jarosławia. Powstanie kościoła związane było z istnieniem cudownej figury Matki Bożej – według tradycji, figura przedstawiająca Pietę pojawiła się na gruszy nad źródłem w podmiejskim lesie

³⁵ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, *Dzieje Jarosławia od czasów najdawniejszych do XVIII wieku*, *op. cit.*, s. 79.

³⁶ J. Malczewski, 2006, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.*, *op. cit.*, s. 263.

³⁷ *Ibidem*, s. 81.

³⁸ *Ibidem*, s. 187.

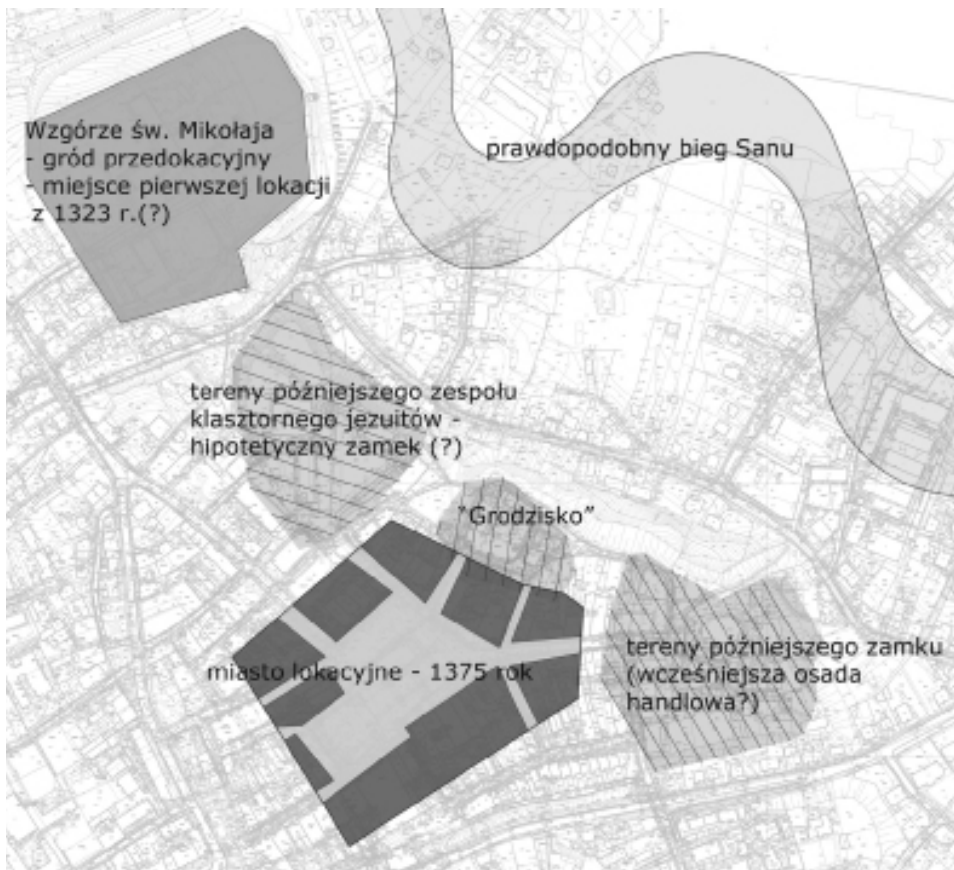
³⁹ J. Kus, Jarosław ośrodkiem wielkiego handlu w XVI-XVII w., *Zeszyty muzealne*, 1996/zeszyt 1, Jarosław, s. 52.

⁴⁰ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – główne przemiany urbanistyczne (do końca wieku XV), *op. cit.*, s. 32.

⁴¹ K. Kieferling, 2011, *Krótką opowieść o mieście Jarosławiu w województwie podkarpackim leżącym*, wyd. własne, Jarosław, s. 34.

⁴² J. Malczewski, 2006, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.*, *op. cit.*, s. 117.

⁴³ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, *Dzieje Jarosławia od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, *op. cit.*, s. 85.

Il. 1 Osada jarosławska w 1375 roku – schemat, opracowanie autorki, zaznaczone na inwentaryzacji z 2011 roku (źródło: Urząd Miasta w Jarosławiu, Wydział Gospodarki Przestrzennej i Ochrony Środowiska).

Il. 1. Jarosław settlement in 1375 – schema, author's work, marked on the inventory of 2011 (source: Jarosław City Office, Department of Spatial Management and Environmental Protection).

w 1381 roku. Niedługo później na leśnej polanie wybudowano drewnianą kaplicę (powiązaną podaniem ze św. Jackiem Odrowążem i pobytom św. Jadwigi w 1387 roku, przed bitwą pod Stubnem), a w 1421 roku⁴⁴ gotycki kościółek, z fundacji Rafała Tarnowskiego, w którym umieszczono figurę.

4.2. Rozwój umocnień obronnych

Miasto, pierwotnie chronione umocnieniami ziemno-drewnianymi, w późniejszym okresie otoczone zostało murami kamiennymi. Według Jarosława Widawskiego⁴⁵ stało się to dopiero w wieku XVI, kiedy to mur obronny był w zasadzie formą przestarzałą. Przypadek Jarosławia nie był odosobniony – w tamtym okresie obwarowano również Chełm, Krasnystaw, Przemysł i Przeworsk. Pozwala to wysnuć hipotezę o chęci dorównania zachodniej i centralnej Polsce, obwarowanej za czasów Kazimierza Wielkiego i w latach następnych. Miasta Rusi i Lubelszczyzny nie zostały wówczas praktycznie w ogóle obwiedzone murami; wyjątkiem jest Lwów, gdzie miejskie mury obronne wzniesiono z fundacji Kazimierza Wielkiego z 2 połowy XIV wieku.

Według ks. Jakuba Makary Jarosław otoczony murem został przez Spytka II Jarosławskiego po najeździe Tatarów z roku 1500, kiedy to spalili oni miasto i zamek⁴⁶. Opisuje on również przebieg murów (odpowiadający zarysowi starego miasta) oraz bramy: Krakowską, Przemyską i Pełkińską. Jan Malczewski jako okres przebudowy podaje lata 1513-1519⁴⁷, opisując obwarowania jako w przeważającej części murowane, z basztami, bramami i fosami. Podobnie jak Jakub Makara wyróżnia trzy bramy – tam, gdzie z miasta wyprowadzone był najważniejsze trakty komunikacyjne; nakreśla również podobny zasięg umocnień. Powyższą datę podaje również Maria Borowiejska-Birkenmajerowa⁴⁸.

⁴⁴ *Idem, Jarosław, op. cit., s. 43*

⁴⁵ J. Widawski, 1973, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa, s. 24.

⁴⁶ J. Makara, 1936 (2011), *Dzieje parafii jarosławskiej od początku do r. 1772*, nakładem czasopisma „Jarosławskie Wiadomości Parafialne”, Jarosław, reprint: wyd. Jarosławskie Katolickie Stowarzyszenie Charytatywne im. Ojca Pio w Radawie, Jarosław, s.34.

⁴⁷ J. Malczewski, 2006, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w., op. cit., s. 187*, za: M. Borowiejska-Birkenmajerowa, Lokalizacja warownego zespołu jezuickiego w Jarosławiu i problem grodziska, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury* 1967-1973/z.1-7, Kraków, s. 211-214.

⁴⁸ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – główne przemiany urbanistyczne (do końca wieku XV), *op. cit., s. 33*.

II. 2 Odstępstwa od regularności – schemat miasta lokacyjnego, opracowanie autorki zaznaczone na inwentaryzacji z 2011 roku (źródło: Urząd Miasta w Jarosławiu, Wydział Gospodarki Przestrzennej i Ochrony Środowiska).

III. 2. Derogations from the regularity – schema of the investment city, the author's work marked on the inventory of 2011 (source: Jarosław City Office, Department of Spatial Management and Environmental Protection).

4.3. Zabudowa mieszczańska

Na środku rynku od około połowy XV wieku zlokalizowany był murowany ratusz, wzniesiony na planie prostokąta, otoczony kramami i jatkami. Pełnił on funkcję siedziby władzy miejskiej i sądowniczej oraz administracji.

Na rynku stał także pręgierz oraz znajdowała się studnia⁴⁹.

Zabudowa Jarosławia była początkowo drewniana, a wznoszenie murowanych obiektów następowało stopniowo w związku z bogaceniem się miasta. W okresie późnego średniowiecza zyskała ona na intensywności, zajmowała również tyły działek. Maria Borowiejska-Birkenmajerowa sugeruje, iż w tym okresie zaczęto bezprawnie powiększać działki, kosztem tak zwanych „zatyłków”, które powinny pozostać niezabudowane, w celu ułatwienia dostępu do murów w przypadku konieczności obrony miasta.

5. PODSUMOWANIE

Rozwój Jarosławia w okresie średniowiecza był przykładem typowego rozwoju ośrodka położonego na ważnym trakcie handlowym. Wszystkie czynniki miastotwórcze miały swój wpływ na rozwój miasta,

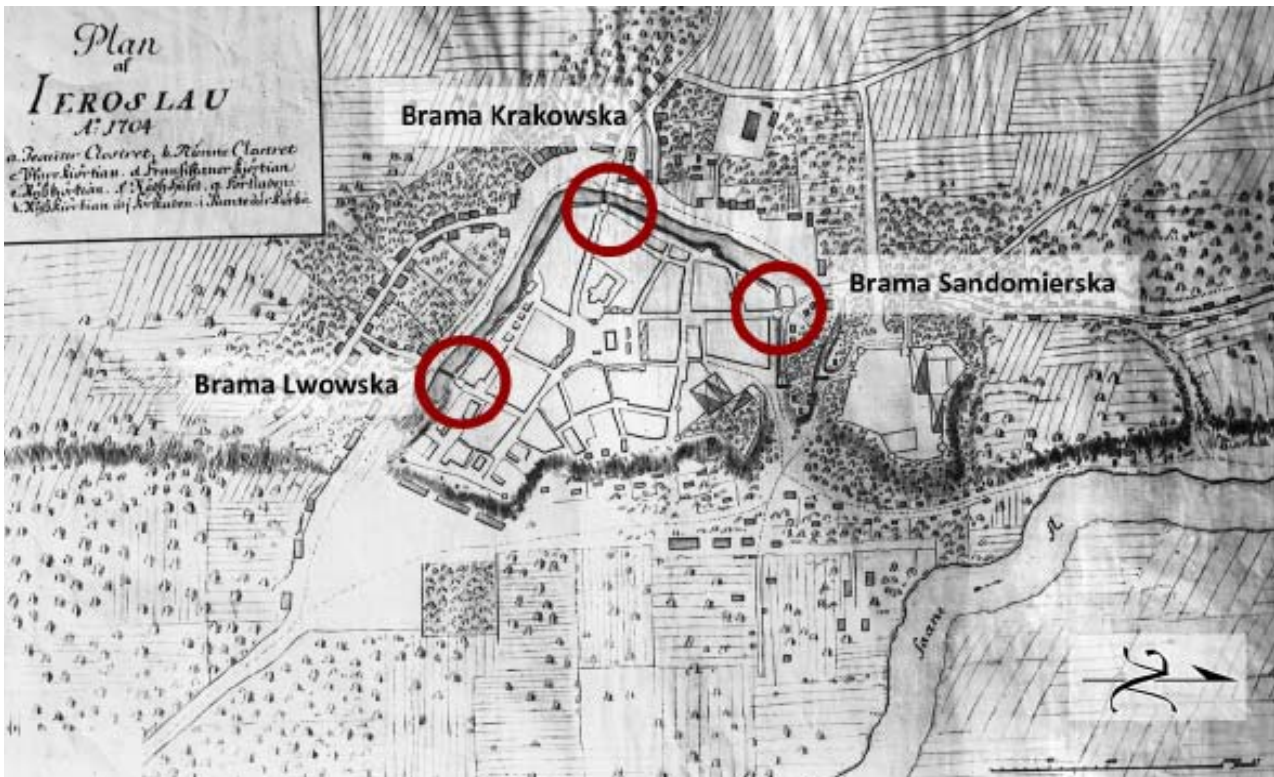
jednak przede wszystkim oparty był on na czynniku gospodarczo-społecznym (handlu i rzemiośle) oraz obyczajowo-prawnym (przywilejach), a w mniejszym stopniu – na czynniku warunków przyrodzonych. Przestrzennie rozwój ten ograniczał się właściwie do modernizacji miasta lokacyjnego (wznoszenie obiektów sakralnych i murów obronnych, zmiana zabudowy z drewnianej na murowaną) oraz pojawienia się kościołów pozamiejskich i przedmieść.

⁴⁹ *Idem*, 1977, Dzieje Jarosławia od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku, *op. cit.*, s. 81.

Il. 3 Współczesne zdjęcie lotnicze dawnego miasta lokacyjnego z naniesioną siatką sznurową, opracowanie autorki, fot. Waclaw Szczepański, www.waciobird.pl, 2011 [dostęp: 6.05.2011].

Ill.3. Contemporary aerial view of the old town with a grid rope, author's elaboration, photo by Waclaw Szczepański, www.waciobird.pl, 2011 [access: 6.05.2011].

Il. 4 Lokalizacja bram na planie szwedzkim z 1704 roku, oznaczenie autorki, źródło mapy: Muzeum w Jarosławiu Kamienica Orsetich.

Ill.4. Location of gates on Swedish plan from 1704, author's signification, source of map: Orsetti Tenement House Museum in Jaroslaw.

JAROSŁAW. COMMENTS ABOUT THE HISTORY OF SPATIAL DEVELOPMENT OF THE TOWN (10TH–15TH CENTURY)

1. INTRODUCTION

Jarosław is located in the San Valley, on the border of two geographical regions: Lower San Valley and Rzeszów Foothills, as well as on the crossroads of trade routes: Baltic-Black Sea and from Silesia to Ruthenia. The San River divides the area into two different parts: south-west, hilly, built of fertile loess clays, and north-east, lowland, sandy. The city currently has less than 40 thousand residents; it is the seat of the authorities of the district and the eighth-largest city of the Podkarpackie Voivodship.

Settlement in this area dates back to the younger Stone Age (neolith – 5800-2400 BC)¹, whereas about 100 AD on the Jarosław area emphasized the influences of the Latin and Roman culture, which provides about the fact that then were already the trade routes.

Thanks to its convenient location, Jarosław has a rich and colorful history of trade city, which remains are valuable monuments with clear influence of Italian Renaissance and Baroque periods, and in later centuries – also many cultures and religions. In the city is also perfectly preserved medieval urban layout and three-storey underground hollow in the loess hill, on which the old town is located.

The article describes spatial development of the city in a period of Middle Ages, taking into account the time-frame of 10th-15th century (981-1492): from beginnings of Jarosław settlement and its transformations in the medieval period, through located city from 1375 up to development of the centre in a period of the height of Middle Ages.

2. EARLY MEDIEVAL PERIOD

The first dated political event is occupation of this land in 981 by Włodzimierz Wielki, Ruthenian prince. According to testimonies of the Chronicler Nestor included in *the Novel of the past years: Grand Duke Włodzimierz is going “to thick sticks” and occupies towns there: Przemyśl, Czerwień and other*, including probably Jarosław².

Next in 1018 this land has been occupied by Bolesław Chrobry and in 1031 by the Kiev prince,

Jarosław Mądry (1019-1054). According to tradition, in 1031 he founded the city on St Nicholas hill and called it his name³. However, there are no historical sources confirming this fact. It is possible to assume that indeed the town was founded in the first half of the 11th century and takes its name from the name of prince. However, the first mentions of Jarosław are from 1152 and these are notes in the *Halych-Volyn Chronicle*, authorships of the anonymous author, which describe the city as a fortified town, belonging to the Halych-Volyn Prince⁴.

2.1 The first location (?)

The first location of the city probably took place in 1323. It is likely that it was conducted already according to the Magdeburg Law. Amongst researchers among others Maria Borowiejska-Birkenmajerowa and Jan Malczewski support this thesis⁵. However, there is no evidence of this fact. This hypothesis suggests the fact that in 1351 and 1370 in sources appears Jarosław Mayor, Michno⁶, and whereas the mayor position is inseparably connected with Magdeburg Law. In addition, in observed Act of 1375 we can read: *our city Jarosław called from the place, where once was located and allocated*⁷, which suggests that the Opolczyk location was second in history. The Act also includes meadows, which formerly belonged to the mayoralty. Also in the document from 1615, in which Anna Ostrogska allocated the area near church St Nicholas up to construction of the monastery, by which once the parish church and the city were built⁸, appears word “city”, suggesting earlier location in this place.

¹ S. Czopek, 1999, *Prehistory of South-Eastern Poland*, Ed. Rzeszów University, Rzeszów, p. 14.

² J. Kus, 1995, *Location privilege for Jarosław city from 1375*, Ed. Museum in Jarosław, Jarosław, p. 6.

³ M. Orłowicz, 1921, *Jarosław – its past and monuments*, Library of the Polish Society for the Teachers of Higher Education Institutions, Lvov – Warsaw, p. 15.

⁴ J. Kus, 1995, *Location privilege for Jarosław city from 1375*, *op. cit.*, p. 5.

⁵ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1955, *Jarosław*, notebook 24 of series *Elements of the Polish urban planning*, Institute of Urban Planning and Architecture, Warsaw, p. 5. J. Malczewski, 2006, *Cities between Wisłoka and San to the beginning of the 16th century*, Ed. PWSW, Rzeszów, p. 93.

⁶ J. Kus, 1995, *Location privilege for Jarosław city from 1375*, *op. cit.*, p. 8.

⁷ *Ibidem*, p. 31.

⁸ A. Wondaś, 1947, Jarosław Lechitic beginnings, in: *Yearbook of the Enthusiasts Association of Jarosław*, Volume I/1945-1947, Ed. Enthusiasts Association of Jarosław, Jarosław, p. 15.

2.2 Gord of Jarosław

St Nicholas hill on which the town is located, thanks to escarpment high of 30 m, it was from the south, east and north not available, which provided a natural defense. An area of the hill is about 5-6 hectares. From it was a view on lowland areas, lying on the right, eastern bank of the River San. This view provided control over surroundings – therefore it is possible to conclude that the town's residents were afraid of attack mainly from the eastern side⁹.

Due to elevation in the 17th century of Benedictine Abbey, the study on former settlements are definitely difficult to carry out, whereas preserved research positions are in poor condition due to constant use of the hill. Also written sources concerning the medieval period are relatively poor. There is a hypothesis – unreliable with archaeological research that on the area of hill was a wooden castle¹⁰.

Convenient and vivid location – at the crossroads of trade routes, at the interface between two lands of strongly diversified landscape and on the river – caused that the town gradually developed and gained importance. The culmination of this development was transformation into the city.

In the second half of the 14th century Jarosław was a defensive settlement located on St Nicholas hill¹¹, with formed around fortified settlement, as well as with trade fair and the first wooden parish church of St Nicholas¹². From the first quarter of the 14th century, on the river also a trade settlement has developed, which was for the town an important point on the commercial road leading from the Baltic Sea to Black Sea

It is possible that the area of hill turned out to be not sufficiently expansive and inhibited development of the city, from here the second location and transferring the centre to more convenient area – where trade settlement developed, an extensive area of the coastal hills.

3. LOCATED CITY

In 1372, as a result of connection with the then ruler of Poland, Ludwik Andegaweński, the ruler of Red

Ruthenia became Władysław Opolczyk. Prince – in his own interest – cared about the development of these lands. He founded cities and generously granted the lands leading settlers down from Silesia, who supported him in governments over the local population.

In December 1373, Władysław Opolczyk came to Jarosław, and two years later, 7 December, granted a foundation charter for a new town in Lvov, for the second time giving Jarosław city the Magdeburg Law¹³.

As a result of location, there has been a translation of the settlement to other place – it was transferred to the area of current Starówka, leading to change of spatial, economic and social layout, and creating the base for further development of the city.

3.1 Urban layout

New emerging city in its assumptions referred to the chessboard layout¹⁴ – defined model of the city, based on determined scheme and aspiring to geometric form. Chessboard layouts are regular establishments in orthogonal grid of streets crossing under the right angle, usually with a central square market and rectangular blocks. This type includes the group of orthogonal market layout, which is characteristic for centers created in the height of Middle Ages in Poland. Among them simple layouts (including among others four-column, turbine, single-axis) and complex layouts are distinguished¹⁵.

In case of Jarosław, the chessboard layout was adapted to landform features, existing building development and ancient communications trails. They were trying to take into account the medieval relics and geomorphological conditions departing partly from the regularity.

The area of Jarosław was limited with hill-sides of the hill, on which it is located. However, it didn't most probably occupy the entire available area, which in turn can be assumed by the city range from the time of Spytka II Jarosław¹⁶. Maria

⁹ *Ibidem*, p. 17.

¹⁰ A. Socha, M. Gosztyła, Spatial and architectural transformations of St Mikołaj hills in Jarosław, *Journal of Heritage Conservation* No. 29/2011, Warsaw, p. 46.

¹¹ A. Kunysz, Jarosław in prehistoric and early Middle Ages, in: *Yearbook of the Enthusiasts Association of Jarosław*, Volume II/1961, Ed. Enthusiasts Association of Jarosław, Jarosław, p. 21.

¹² J. Hołub, 1999, *Former PP. Benedictine Abbey*, Culture and Christian Formation Center, Jarosław, p. 9.

¹³ J. Kus, 1995, *Location privilege for Jarosław city from 1375*, op. cit., p. 5.

¹⁴ J. Malczewski, 2006, *Cities between Wisłoka and San to the beginning of the 16th century*, op. cit., p. 116, M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – main planning transformations (to the end of the 15th century), in: *Yearbook of the Enthusiasts Association of Jarosław*, Volume IX/1972-1976, Ed. Enthusiasts Association of Jarosław and the Museum in Jarosław, Jarosław, p. 30.

¹⁵ D. Kuśnierz-Krupa, 2014, *Municipal Foundations of Tyniec Benedictine Abbey in South Lesser Poland in the period of Middle Ages*, Ed. Cracow University of Technology, Cracow, p. 37-40.

¹⁶ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, History of Ja-

Borowiejska-Birkenmajerowa limits the size of located city with the following contemporary streets: Ordynacka, Jezuicka, Tatarska, Franciszkańska, Ormiańska, Wąska with small street on the back non-existent today collegiate church of All Saints¹⁷. Jan Malczewski also thinks that the territorial reach of located city was smaller than known to us from the times of Spytko, which included the entire hill along to the border appointed by Maria Borowiejska-Birkenmajerowa¹⁸. These include an area of 9-10 ha¹⁹.

Centrally situated market of dimensions 100 x 100 m (Jan Malczewski gives dimensions of 94.2 x 94.2 m)²⁰ probably was based on the regular, orthogonal four-column layout, where in each corner were two streets. Examples of such cities are among others Trzebnica, Skawina and Strzelin²¹, and on Podkarpacie among others Jasło, Osiek and Dukla²².

However, significant deviations from regularity were in Jarosław:

- moving one of streets from the north corner – which was led out in 1/3 lengths of the north-east frontage (today's Kasztelańska Street); it may be a track of the existing medieval road, which led into the medieval settlement or hypothetical castle of the ruler²³ (Jan Malczewski describes it as the castle of Władysław Opolczyk)²⁴, located in so-called "Grodzisko" (the name was used already from the 16th century, which also suggests settlement there; today this place is called Small

Market)²⁵; it was the highest point of the hill²⁶, which pleads in favor of the thesis about the castle;

- funnel-like extension of Sobieski Street, which comes out on the diagonal of market (similarly to Grodzka Street in Cracow); there is probably also a relic of pre-settlement roads – leading to the castle, towards the crossing on San²⁷ (long-range route to the east), or to some settlement body, on which later was the castle of Tarnowski and Kostka family²⁸; apart Sobieski Street from the east corner additionally two streets are coming out – Ordynacka and Wąska, as a result, there are three roads instead of typical two;
- marking out only one street in the west corner – Grodzka Street²⁹; Trybunalska Street constituting the second road corner was formed after a fire consumed the city in the 17th century;
- location of the parish church by the market land in south-west frontage (instead of diagonal block), which suggests the possibility that earlier there was already sacred building – its presence by an important trade route seems to be probable³⁰; it is also possible that defensive factor influenced (built church strengthening the defense of the city by east-west trail)³¹.

The market practically preserved unchanged to this day, cadastral plan from 1878 and contemporary geodetic maps are covered in these surroundings practically in one hundred percent. However, the author makes a hypothesis that originally the south-west frontage of the market was located closer to the town hall – so that the church of Wszystkich Świętych was not partly on the plate of market, only entirely in the market frontage. On the city map from 1704 we can see arcades in this frontage – it is possible that they were later removed, which in turn led to "retreat" of the elevation line.

rosław from the earliest times to the end of the 18th century, in: *Jarosław. The study of historical – urban planning drawn up to the order of Municipal Office in Jarosław*, Monuments Conservation Workshop – branch in Rzeszów, Jarosław, p. 76.

¹⁷ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – main planning transformations (to the end of the 15th century), *op. cit.*, p. 31.

¹⁸ J. Malczewski, 2006, *Cities between Wisłoka and San to the beginning of the 16th century*, *op. cit.*, p. 116.

¹⁹ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, History of Jarosław from the earliest times to the end of the 18th century, *op. cit.*, p. 81.

²⁰ *Ibidem*, p. 249.

²¹ In case of Strzelin we also deal with certain deviations from regularity due to medieval settlement, T. Wróbel, 1971, *Outline of the history of cities construction*, Ossolińskich National Unit, Wrocław, p. 177.

²² D. Kuśnierz-Krupa, 2013, *Jaśliśka in the Middle Ages on the background of cities of the former Biecki district*, Ed. Cracow University of Technology, Cracow, p. 46.

²³ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – main planning transformations (to the end of the 15th century), *op. cit.*, 31, *Idem*, 1977, History of Jarosław from the earliest times to the end of the 18th century, *op. cit.*, p. 65.

²⁴ J. Malczewski, 2006, *Cities between Wisłoka and San to the beginning of the 16th century*, *op. cit.*, p. 116.

²⁵ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – main planning transformations (to the end of the 15th century), *op. cit.*, p. 26.

²⁶ J. Malczewski, 2006, *Cities between Wisłoka and San to the beginning of the 16th century*, *op. cit.*, p. 86.

²⁷ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – main planning transformations (to the end of the 15th century), *op. cit.*, p. 31.

²⁸ *Ibidem*, p. 78.

²⁹ J. Malczewski, 2006, *Cities between Wisłoka and San to the beginning of the 16th century*, *op. cit.*, p. 117.

³⁰ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, History of Jarosław from the earliest times to the end of the 18th century, *op. cit.*, p. 78.

³¹ *Ibidem*, p. 31.

3.2 Building blocks and plots

Reconstructing city surveyors did not use the contemporary metric system – they applied the division into ropes, bars, elbows and feet, based on average human dimensions. The foot had about 30 cm, elbow – 60 cm. Rope, which is the basic module of measuring grid, usually had about 44-45 m; divided into 10 bars, 75 elbows and 150 feet³².

Building blocks by the market in Jarosław referred in proportion to the square; however deviations are visible in the north-east and south-east frontages³³. Their depth was about 60 meters (1.25 rope of 47.1 m, which gives 13 bars – by Jan Malczewski³⁴). In case of north-east frontage it was a little bit less (which allows to assume the existence of some object at the back of block – Maria Borowiejska-Birkenmajerowa suggests the castle³⁵), in case of south-east – much more (about 80 m – above 1.75 rope equal of 17 bars, although it is possible that the plots have been extended in later centuries).

The width of lands by the marker currently is very varied (from 7 to 17 m), it is a result both changes of plots from full-sized to half-sized, and secondary division. However, it is possible to assume that plots of located city had the original width of 0.25 – 0.375 used rope to measure cities (2.5 – 3.75 bar), i.e. from 11.7 up to 17.7 m according to Chełmno's rope³⁶ and 11.25-16.85 according to Cracow's rope. Rounded down, due to the lack of accuracy of the medieval measurements, it is 11-17 m. The current plots located in the old town are 8-16 feet wide of 23-46 meters deep.

3.3 Defensive fortifications

In the first period after the location (also in the medieval period, or after the first location 1323) Jarosław was defended probably with the traditional layout of wood-and-earth fortifications³⁷.

Despite the fact that there is no information in sources about defensive fortifications of located city, it should be assumed that they were such, because

³² M. Książek, 1996, *Outline of the construction of medieval cities in Poland to the end of the 15th century*, Ed. Cracow University of Technology, Cracow, p. 70.

³³ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, *History of Jarosław from the earliest times to the end of the 18th century*, *op. cit.*, p. 79.

³⁴ J. Malczewski, 2006, *Cities between Wisłoka and San to the beginning of the 16th century*, *op. cit.*, p. 263.

³⁵ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, *History of Jarosław from the earliest times to the end of the 18th century*, *op. cit.*, p. 79.

³⁶ J. Malczewski, 2006, *Cities between Wisłoka and San to the beginning of the 16th century*, *op. cit.*, p. 263.

³⁷ *Ibidem*, p. 81.

their present was necessary to obtain municipal rights. The city had to be closed for the night – and consequently, surrounded with walls with locked gates.

In addition, in the second half of the 14th century it was a borderline area, particularly exposed to invasions of foreign troops, and the town gradually became an important centre of trade – also for these reasons could not be deprived of defensive fortifications³⁸.

4. PERIOD OF THE LATE MIDDLE AGES

In 1387, Jarosław permanently was incorporated to Poland by the Queen Jadwiga and became a private property of the Tarnowski family. Owners seeking royal privileges and caring of trade development systematically contributed to economic development of the city. The best example was granted in 1443 the trading rights, prohibiting foreign buyers to trade in villages neighboring Jarosław and creation of the city the main customs house of the State³⁹.

In the late Middle Ages in Jarosław, there have been significant changes: a parish church was built on the market – Spytko II foundation, a town hall was built, the city was surrounded with defensive wall with three gates and few towers, as well as a new castle was built⁴⁰. Then also suburb developed, and the city gradually gained importance, becoming an important commercial center.

In 1462, the hospital church of St Duch⁴¹ appeared on the map of the city – then located outside the city walls. This location was directly associated with the church near hospital – it provided the isolation of patients, and hence safety of the city inhabitants.

4.1 Urban development of the city – suburb

In the Middle Ages, the city had extensive suburbs, which didn't have defensive fortifications. The oldest and most populous suburb was Leżajsk (Russian), located behind the Pełkińska Gate (Sandomierz) to the north of the city, at the end of current Spytka Street⁴².

³⁸ *Ibidem*, p. 187.

³⁹ J. Kus, Jarosław as the centre of great trade in the 16th-17th century, *Museum Notebooks*, 1996/not. 1, Jarosław, p. 52.

⁴⁰ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – main planning transformations (to the end of the 15th century), *op. cit.*, p. 32.

⁴¹ K. Kieferling, 2011, *Short story about Jarosław city in Podkarpackie Voivodship*, ed. own, Jarosław, p. 34.

⁴² J. Malczewski, 2006, *Cities between Wisłoka and San to the beginning of the 16th century*, *op. cit.*, p. 117.

The suburb called Przygodzie was located along the road leading to Przemyśl. A wooden church of St Sophie with adjacent graveyard was in the area of the fork of routes.

At the route to Cracow was Wola suburb, also called Krakowski⁴³. A brick chapel of St Cross was built on the area of Wola in 1462; it strengthened the defense of the Krakowska Gate.

To the west of the city, outside the area of Wola suburb, from 1421, the church of St Mary was located, called “in the field”. It was situated on a small hill outside the city walls, and constituted the dominant element of landscape of the western part of Jarosław. The formation of church was associated with the existence of the miraculous statue of the Mother of God – according to the tradition; the statue of Heel appeared on the pear tree above the source in suburban forest in 1381. Soon after a wooden chapel was built in the forest (related to St Jacek Odrowąż and stay of St Jadwiga in 1387, before the battle of Stubno), and in 1421⁴⁴ the Gothic small church was built, from the foundation of Rafał Tarnowski, in which the statue was placed.

4.2 Development of defensive fortifications

The city, originally protected with wood-and-earth fortifications, in later period was surrounded with stone walls. According to Jarosław Widawski⁴⁵ it became only in the 16th century, when defensive wall was basically an outdated form. The case of Jarosław was not secluded – in that period Chełm, Krasnystaw, Przemyśl and Przeworsk were also fortified. This enables to make a hypothesis of desire to equality west and central Poland, fortified in the days of Kazimierz Wielki and in the following years. The city of Rusia and Lubelszczyzna were not practically surrounded with walls; Lvov is an exception, where municipal defensive walls were built from the foundation of Kazimierz Wielki from the second half of the 14th century.

According to priest Jakub Makara, Jarosław was walled by Spytka II Jarosławki after the invasion of Tartars from 1500, when they burnt the city and the castle⁴⁶. He also describes the walls (correspond-

ing to the outline of the old town) and gateway: Krakowska, Przemyska and Pelkińska. Jan Malczewski as the period of reconstruction gives 1513-1519⁴⁷, describing fortifications in most part of the masonry, with towers, gates and moats. Similarly to Jakub Makara, he distinguishes three gates – there, where from the city were led out the most important communication routes; he outlines also similar reach of fortifications. Maria Borowiejska-Birkenmajerowa gives the above date⁴⁸.

4.3 Bourgeois building development

In the middle of market from about the half of the 15th century a brick town hall was located, raised on the plan of rectangle, surrounded by stalls. It was the municipal and judicial centre of power and administration. There was also a whipping post and a well⁴⁹.

The building development of Jarosław was at first wooden, and construction of brick buildings was gradual due to increasing wealth and development of the city. In the period of late Middle Ages, it gained intensity, occupying also the plots on the back. Maria Borowiejska-Birkenmajerowa suggests that in this period they began to illegally increase the range of plots, at the expense of so-called “on the back”, which should remain unbuilt, in order to facilitate the access to walls in case of the need to defend the city.

5. CONCLUSIONS

Jarosław development in the period of Middle Ages was an example of typical development of the centre located on an important trade route. All city-forming factors had their impact on development; above all it was based on the economic-social factor (trade and craft) and social-legal factor (privileges), and to a lesser degree – on the factor of natural conditions. Spatially this development was actually limited to modernization of located city (building sacred objects and fortifications, change of the building development from wooden on brick) and appearance of non-urban and suburban churches.

⁴³ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1977, *History of Jarosław from the earliest times to the end of the 18th century*, *op. cit.*, p. 85.

⁴⁴ *Idem*, *Jarosław*, *op. cit.*, p. 43.

⁴⁵ J. Widawski, 1973, *Municipal defensive walls in the Polish State to the beginning of the 15th century*, Publishing Company of the Ministry of Defense, Warsaw, p. 24.

⁴⁶ J. Makara, 1936 (2011), *History of the Jarosław parish from the beginning up to 1772*, copies printed of the magazine “Jarosław Parish New”, Jarosław, reprint: ed. Jarosław Catholic Charity Association of Pio Father in Radawa, Jarosław, p. 34.

⁴⁷ J. Malczewski, 2006, *Cities between Wisłoka and San to the beginning of the 16th century*, *op. cit.*, p. 187, M. Borowiejska-Birkenmajerowa, Location of the fortified Jesuit in Jarosław and mounds problem, *TEKA Committee of the Urban Planning and Architecture 1967-1973/not.* 1-7, Cracow, p. 211-214.

⁴⁸ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, 1976, Jarosław – main planning transformations (to the end of the 15th century), *op. cit.*, p. 33.

⁴⁹ *Idem*, 1977, *History of Jarosław from the earliest times to the end of the 18th century*, *op. cit.*, p. 81.

LITERATURA

1. Borowiejska–Birkenmajerowa M., 1977, Dzieje Jarosławia od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku, w: *Jarosław. Studium historyczno – urbanistyczne opracowane na zlecenie Urzędu Miejskiego w Jarosławiu*, Pracownia Konserwacji Zabytków – oddział w Rzeszowie, Jarosław, s. 38-108,
2. Borowiejska–Birkenmajerowa M., 1955, *Jarosław*, zeszyt 24 z serii *Elementy urbanistyki polskiej*, Instytut Urbanistyki i Architektury, Warszawa,
3. Borowiejska–Birkenmajerowa M., 1976, Jarosław – główne przemiany urbanistyczne (do końca wieku XV), w: *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, Tom IX/1972–1976, Wyd. Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia i Muzeum w Jarosławiu, Jarosław, s. 14-37,
4. Borowiejska–Birkenmajerowa M., Lokalizacja warownego zespołu jezuickiego w Jarosławiu i problem grodziska, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury* 1967-1973/z.1-7, Kraków, s. 211-214.
5. Czopek S., 1999, *Pradzieje Polski południowo-wschodniej*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów,
6. Fitta-Spelina A., *Jarosław do końca okresu staropolskiego. Zagadnienia urbanistyczno-architektoniczne*, praca doktorska, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Kraków 2016.
7. Hołub J., 1999, *Dawne Opactwo PP. Benedyktynek, Ośrodek Kultury i Formacji Chrześcijańskiej*, Jarosław,
8. Kieferling K., 2011, *Krótką opowieść o mieście Jarosławiu w województwie podkarpackim leżącym*, wyd. własne, Jarosław,
9. Kosiński W., 2000, *Aktywizacja turystyczna małych miast*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków,
10. Kosiński W., 2011, *Miasto i piękno miasta*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków,
11. Książek M., 1996, *Zarys budowy miast średniowiecznych w Polsce do końca XV wieku*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków,
12. Kunysz A., 1961, Jarosław w pradziejach i wczesnym średniowieczu, w: *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, Tom II/1961, Wyd. Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia, Jarosław, s.17-26,
13. Kus J., Jarosław ośrodkiem wielkiego handlu w XVI–XVII w., *Zeszyty muzealne*, 1996/zeszyt 1, Jarosław, s. 51-70,
14. Kus J., 1995, *Przywilej lokacyjny miasta Jarosławia z 1375 roku*, Wyd. Muzeum w Jarosławiu, Jarosław,
15. Kuśnierz K., 1989, *Miejskie ośrodki gospodarcze wielkich latyfundiów południowej Polski w XVI oraz XVII wieku*, Monografia nr 83, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków,
16. Kuśnierz K., 1989, Zagadnienia funkcji i rozplanowania miejskich ośrodków gospodarczych w urbanistyce Małopolski XVI i XVII wieku, w: *Sprawozdania z Posiedzeń Sekcji Historycznych Zespołów Osadniczych KUiA PAN O. Kraków*, T. XXXII/2, Wyd. Oddział PAN w Krakowie. Kraków, s. 353-355,
17. Kuśnierz-Krupa D., 2014, *Fundacje miejskie benedyktynów tyńieckich w Małopolsce Południowej w okresie średniowiecza*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków
18. Kuśnierz-Krupa D., 2013, *Jaślicka w średniowieczu na tle miast dawnego powiatu bieckiego*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków
19. Makara J., 1936 (2011), *Dzieje parafii jarosławskiej od początku do r. 1772*, nakładem czasopisma „Jarosławskie Wiadomości Parafialne”, Jarosław, reprint: wyd. Jarosławskie Katolickie Stowarzyszenie Charytatywne im. Ojca Pio w Radawie, Jarosław,
20. Malczewski J., 2006, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI w.*, Wyd. PWSW, Rzeszów,
21. Orłowicz M., 1921, *Jarosław – jego przeszłość i zabytki*, Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów – Warszawa,
22. Socha A., Goszyła M., *Przemiany przestrzenne oraz architektoniczne wzgórza św. Mikołaja w Jarosławiu*, *Wiadomości konserwatorskie nr 29/2011*, Warszawa, s. 42-58,
23. Widawski J., 1973, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa,
24. Wondaś A., 1947, Lechickie Jarosławia początki, w: *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, Tom I/1945-1947, Wyd. Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia, Jarosław, s. 9-28,
25. Wróbel T., 1971, *Zarys historii budowy miast*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.